

VÝVOJ INVALIDITY V ČESKÉ REPUBLICE V ZÁVISLOSTI NA VĚKU SE ZAMĚŘENÍM NA GENERACI 50 PLUS

X: 1–107, 2008
ISSN 1212-4117

Rostislav Čevela, Libuše Čeledová

MPSV Praha, Odbor posudkové služby

Souhrn

Počet důchodců se od roku 2000 do roku 2006 zvýšil jak u starobních důchodců, tak i u invalidních důchodců. Nárůst starobních důchodců byl v roce 2006 proti roku 2000 o cca 98 tisíc. Nárůst počtu plně invalidních důchodců byl v uvedeném období cca 8 tisíc a částečně invalidních důchodců o cca 43,5 tisíce. Hypoteticky se lze domnívat, že lze najít určitou paralelu mezi zvyšujícím se věkem odchodu do důchodu a zvyšujícím se počtem invalidních důchodců. Pro část občanů je invalidní důchod řešením jejich zdravotní a sociální otázky. Zejména v generaci 50 plus je vývoj invalidity v ČR nepříznivý, neboť již několik let probíhá její pozvolný nárůst. Především se zvyšuje počet částečných invalidních důchodců. Součástí připravované důchodové reformy je návrh na zavedení tří stupňů invalidity. Změny by měly přispět ke zpřesnění posudkového procesu a ve svých důsledcích ovlivnit další vývoj invalidizace.

Klíčová slova: demografické stárnutí – starobní důchodci – invalidní důchodci

Demografické stárnutí je pozitivním důsledkem ekonomického a sociálního rozvoje. Je zřejmé, že jak změny ve vývoji úmrtnosti, tak ve vývoji porodnosti byly ovlivněny převážně růstem životní úrovně, vzdělanosti a kvality zdravotní péče.

Stárnutí české populace má být na základě aktuálních demografických prognóz jedno z nejrychlejších v EU a je provázáno prodlužující se střední délkou života (v roce 2006 u žen to bylo 79,6 let, u mužů 73,5 let a za posledních 15 let se prodloužila o 4 roky, předpokládá se, že za každých dalších šest let se bude prodlužovat o 1 rok), růstem podílu starších osob na celkové populaci (podíl osob starších 60 let by

se měl v následujících 50 letech zvýšit ze současných 20 % na více než 35 %; u osob starších 80 let by měl být tento růst ještě daleko razantnější, a to ze současných méně než 5 % na skoro 15 % v roce 2065) a růstem počtu důchodců a současně se snižujícím počtem ekonomicky aktivních osob.

Počet důchodců se za posledních 7 sledovaných let zvýšil jak u starobních důchodců, tak i u invalidních důchodců. Nárůst starobních důchodců byl v roce 2006 proti roku 2000 o cca 98 tisíc. Nárůst počtu plně invalidních důchodců byl v uvedeném období cca 8 tisíc a částečně invalidních důchodců o cca 43,5 tisíce.

rok	starobní důchodci	plně invalidní důchodci	částečně invalidní důchodci
2000	1 878 555	377 679	150 609
2001	1 896 496	376 455	157 832
2002	1 883 314	378 433	166 405
2003	1 891 577	380 416	173 569
2004	1 923 728	384 203	179 173
2005	1 942 079	385 149	184 906
2006	1 976 693	385 764	194 291

Hlavní formu zabezpečení osob ve stáří a v invaliditě je základní důchodové pojištění. Podmínky nároků na důchody, způsob stanovení jejich výše a výplatu upravuje zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, který nabyl účinnosti dnem 1. ledna 1996. Z důchodového pojištění se poskytují důchody starobní (včetně předčasných starobních důchodů), invalidní (plně invalidní a částečně invalidní) a pozůstalostní (vdovské, vdovecké a sirotčí). Česká správa soci-

álního zabezpečení vyplácí cca 3,32 mil. důchodů 2,70 mil. důchodcům, z toho je cca 1,99 mil. starobních důchodců.

Výdaje na důchody každoročně stoupají. V roce 2006 dosáhly výdaje na starobní důchody cca 189 miliard Kč. To je oproti roku 2000 nárůst o cca 59 miliard. Výdaje na invalidní důchody rovněž každoročně stoupají. Nárůst výdajů na plně invalidní důchody byl v roce 2006 oproti roku 2000 o cca 11 miliard a na částečně invalidní důchody o cca 5 miliard.

rok	starobní důchody v mil. Kč	plně invalidní důchody v mil. Kč.	částečně invalidní důchody v mil. Kč
2000	130 932	26 412	7012
2001	140 657	27 970	7677
2002	150 772	30 222	8501
2003	156 273	31 531	9135
2004	163 026	32 719	9631
2005	175 669	35 028	10 575
2006	188 949	37 239	11 802

Ve sledovaném období od roku 2000 do roku 2006 se průměrná výše důchodů zvýšila u starobních důchodů o cca 1900 Kč, u plných

invalidních důchodů o cca 1840 Kč a u částečných invalidních důchodů o cca 940 Kč.

rok	starobní důchod v tis. Kč	plný invalidní důchod v tis. Kč	částečný invalidní důchod. v tis. Kč
2000	6296	6118	3905
2001	6814	6638	4147
2002	6841	6666	4132
2003	7083	6911	4243
2004	7280	7088	4315
2005	7755	7537	4584
2006	8200	7962	4847

Hypoteticky se lze domnívat, že lze najít určitou paralelu mezi zvyšujícím se věkem odchodu do důchodu a zvyšujícím se počtem invalidních důchodců. Pro část občanů je invalidní důchod řešením jejich zdravotní a sociální otázky.

Nezbytnou podmínkou pro přiznání invalidního důchodu je uznání invalidity. Závazná determinující medicínská hlediska pro uznání invalidity existují až od roku 1996 a jsou dána vyhláškou č. 284/1995 Sb., a jejími přílohami, která jasně vymezuje posudkově medicínská

kritéria pro uznání osoby plně či částečně invalidní.

Vývoj invalidizace sledovaný z hlediska počtu uznaných invalidit a z hlediska počtu přiznaných invalidních důchodů se sice neshoduje, ale oba přístupy poskytují dostatek informací k orientaci.

Vyskytují se rozdíly mezi počty každoročně nově uznaných plných a částečných invalidit, kterých je více než každoročně nově přiznaných plných a částečných invalidních důchodů.

Disproporce v počtu přiznaných invalidních důchodů a počtu uznaných invalidit a zjištěné rozdíly mohly vzniknout např. z následujících důvodů:

- a. vedle uznané invalidity musí být pro nárok na důchod ještě splněna další podmínka, a to potřebná doba pojištění,
- b. mezi dnem uznání invalidity a dnem, od kdy je důchod přiznán, je určitý časový posun,
- c. při změně plného invalidního důchodu na částečný invalidní důchod, a naopak z částečného invalidního důchodu na invalidní, se statistika nově přiznávaných důchodů řídí tímto pravidlem:
 - při změně plného invalidního důchodu na částečný invalidní důchod se provádí pouze změna druhu důchodu, nejde tedy o nově přiznaný důchod,
 - pro změnu částečného invalidního důchodu na plný invalidní důchod je třeba podat novou žádost. Jedná se tedy o nový případ, který je ve statistice zachycen jako nově přiznaný důchod.

Z výše uvedených důvodů se analýza nemohla zaměřit na ucelené soubory informací od roku 1990, ale mohla pracovat pouze se soubory dílčími.

V letech 1990–1995 byla situace v oblasti důchodového pojištění a invalidity velmi složitá. Došlo k celospolečenské změně situace, k reorganizaci sociálního zabezpečení a jeho lékařské posudkové služby, k nárůstu nezaměstnanosti a zvýraznění sociálních rozdílů mezi obyvateli.

Počty nově přiznávaných invalidních důchodů byly přepočítávány na 100 tis. důchodově zabezpečených, od roku 1996 jsou k dispozici přepočty na 100 tis. obyvatel.

Před rokem 1996 byla situace charakteristická převahou počtu nově uznaných plných invalidních důchodů nad částečnými, jejichž počet od roku 1992 pozvolna klesal. V té době platná právní úprava, zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, v platném znění, vyžadovala jako jednu z podmínek pro uznání částečné invalidity kromě zdravotního postižení i splnění podmínky podstatného poklesu výdělku (tj. alespoň o třetinu). Tato tzv. „ekonomická podmínka“ se stala v první polovině devadesátých let u řady občanů limitujícím faktorem pro uznání částečné invalidity, neboť v té době docházelo

k značnému nárůstu mezd v některých sektorech národního hospodářství, odlišnému vývoji mezd v jednotlivých regionech a podstatně se začaly lišit příjmy osob vykonávajících závislou činnost a osob samostatně výdělečně činných. Proto byl v letech 1990–1995 počet každoročně nově přiznaných částečných invalidních důchodů menší, než by odpovídalo četnosti zdravotních postižení podmiňujících částečnou invaliditu.

V rozlišení podle pohlaví byla v uvedených letech vždy vyšší invalidizace u mužů než u žen, podle věku byly zastoupeny nejčastěji věkové kategorie 50–54 a 55–59 let u nově přiznaných plných invalidních důchodů a věkové kategorie 45–49 a 50–54 let u nově přiznaných částečných invalidních důchodů.

Nejčastějšími důvody uznání invalidity u nově přiznávaných plných invalidních důchodů byla onemocnění oběhové soustavy, nemoci svalové a kosterní soustavy a zhoubné novotvary; v případě nově přiznávaných částečných invalidních důchodů pak nemoci svalové a kosterní soustavy, nemoci oběhové soustavy a následky úrazů a otrav.

Období let 1996–2000

Od účinnosti nové právní úpravy důchodového pojištění od 1. 1. 1996 bylo zavedeno zákonem 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, nové věcné a právní vymezení plné a částečné invalidity a posuzování poklesu schopnosti soustavné výdělečné činnosti podle přílohy č. 2 vyhlášky č. 284/1995 Sb., podle přílohy č. 3 citované vyhlášky – posuzování zdravotních postižení umožňující soustavnou výdělečnou činnost za zcela mimořádných podmínek a podle přílohy č. 4 citované vyhlášky – posuzování zdravotních postižení značně ztěžující obecné životní podmínky.

Aplikací nové právní úpravy došlo k zásadnímu zvratu ve vývoji nově přiznávaných invalidních důchodů v tom smyslu, že počty částečných invalidních důchodů převýšily počet plných invalidních důchodů. Tento poměr odpovídá normálnímu rozložení dle Gaussovy křivky, kdy v populaci převažuje počet funkčně méně závažných zdravotních postižení nad zdravotními postiženími těžkými, podmiňujícími plnou invaliditu.

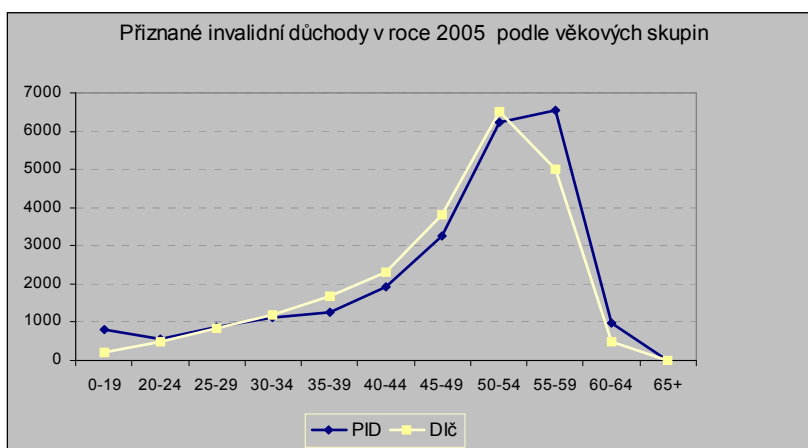
Období let 2001–2004

V roce 2001 dochází opět ke zvratu ve vývoji, který je charakterizován nárůstem počtu plných invalidních důchodů, a v roce 2002 dokonce počet těchto důchodů převyšuje počet částečných invalidních důchodů. Tato situace pak pokračuje až do roku 2004.

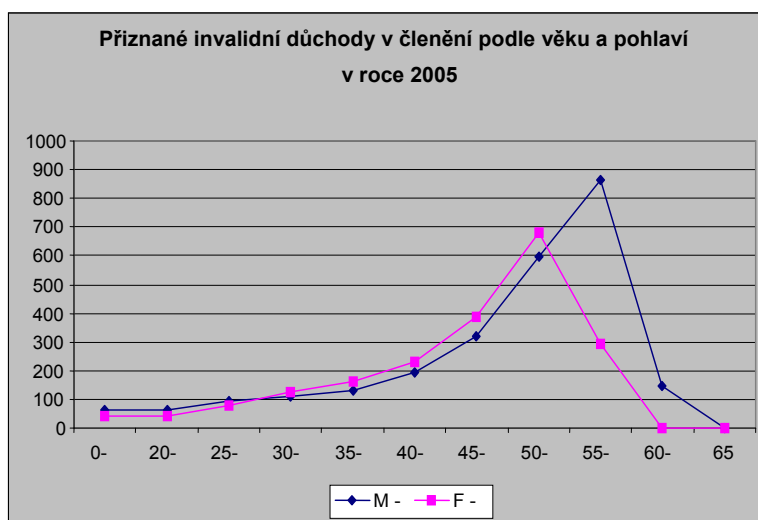
Zjištěné údaje lze shrnout do závěru, že vývoj počtu nově přiznaných invalidních důchodů po roce 1996 byl příznivý až do roku 2001, kdy došlo k nárůstu počtu plných invalidních důchodů, a v roce 2002 ke zvratu, kdy počet nově přiznaných plných invalidních důchodů opět převyšuje počty nově uznaných částečných

invalidních důchodů. Tento nepříznivý zvrat může mít několik důvodů, např. uvažujeme o vlivu nezaměstnanosti, demografické situace, nedostatečného personálního obsazení lékařské posudkové služby a novelizace vyhlášky č. 284/1995 Sb., kterou se provádí zákon o důchodovém pojištění, s účinností od dubna roku 2000.

V letech 2005 a 2006 máme již podrobné údaje o přiznaných invalidních důchodech, takže můžeme validně tyto 2 roky porovnat. V roce 2005 a 2006 dosahovala invalidizace maxima u obou pohlaví mezi 50 až 59 lety.

V roce 2005 dosahovala invalidizace u žen maxima mezi 50 až 54 lety věku a u mužů mezi 55 až 59 lety. Stejné údaje máme i za rok 2006.

Dále jsme provedli srovnání vývoje invalidizace v závislosti na nemocech dle mezinárodní klasifikace nemocí (MKN 10).

	1994	2005
Nemoci svalové a kosterní	29,3	33,7
Nemoci oběhové soustavy	16,6	14,1
Novotvary	9,9	13,3
Poruchy duševní a por. chování	10,5	12,3
Úrazy, otravy a násl. vnějších příčin	6,9	5
Nemoci nervové soustavy	5,4	5,1
Nemoci endokrinní	3,2	4,7
Nemoci trávicí soustavy	3,7	2,8
Nemoci dýchací soustavy	3,6	2,5
Nemoci oční	1,8	1,2
Ostatní nemoci	9,1	5,3

Jak ze získaných dat vyplynulo, nejvyšší podíl představuje v roce 1994 i v roce 2005 kapitola Nemoci svalové a kosterní soustavy. Druhou nejčastěji zastoupenou kapitolou jsou Nemoci oběhové soustavy. Třetí byly v roce 1994 Poruchy duševní a poruchy chování, které se v roce 2005 dostaly na čtvrté místo. Čtvrté místo zaujímaly v roce 1994 Novotvary, které v roce 2004 postoupily na místo třetí.

Charakteristika příčin invalidizace ve věkové skupině 50–54 let a 55–59 let, kde dochází v letech 2005 a 2006 k největšímu nárůstu invalidit, je podobná.

Na prvním místě Nemoci svalové a kosterní soustavy a pojivové tkáně, na druhém Nemoci oběhové soustavy, na třetím místě Novotvary a na čtvrtém místě Poruchy duševní a poruchy chování.

Závěrem můžeme shrnout, že vývoj invalidity v ČR je nepříznivý, neboť již několik let probíhá její pozvolný nárůst, a to zejména v generaci 50 plus. Především se zvyšuje počet částečných invalidních důchodů.

Součástí připravované důchodové reformy je návrh na zavedení tří stupňů invalidity. Změny by měly přispět ke zpřesnění posudkového procesu a ve svých důsledcích ovlivnit další vývoj invalidizace.

LITERATURA

Zákon 155/1955 Sb., o důchodovém pojištění.
Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení.
Vyhláška 284/1955 Sb., kterou se provádí zákon o důchodovém pojištění.
Interní materiály MPSV.
Interní materiály ČSSZ.

Rostislav Čevela a Libuše Čeledová
Rostislav.Cevela@mpsv.cz